

DRUGAČNOST IN IDENTITETA V SODOBNI SLOVENSKI SLIKANICI

Identiteta posameznika se razvija skozi obdobja rasti in odraščanja in ker je slikanica prva knjiga, s katero se seznanja otrok, v članku raziskujem, v kolikšni meri se vprašanja identitete in drugačnosti zrealizirajo v slikaniški obliki. Analizirane izbrane sodobne slovenske slikanice prikažem s pomočjo tipologije, kjer kot krovna pojma uporabim razlikovanje med osebno in družbeno identiteto. Zanima me tudi vprašanje kakovosti slikanic s tovrstno tematiko ter njihova etična razsežnost, saj kakovostne slikanice na ravni besedila in ilustracij mlademu bralcu omogočajo spoznavanje raznolikosti družbe ter posledično lahko pripomorejo k razvoju bolj tolerantnih in sočutnih otrok.

Ključne besede: slovenska slikanica, drugačnost, identiteta, etika, tabu teme

1 Teoretična izhodišča

1.1 Identiteta

Vprašanje identitete je temeljno vprašanje vsakega posameznika, saj si ta želi odgovoriti na vprašanje *kdo sem*, ki se vzpostavi v odnosu do drugih, in sicer na dveh nivojih: v čem se razlikujem od drugih, v čem sem edinstven, kaj so moje individualne značilnosti, na drugi strani pa, komu pripadam oziroma v katero skupino sodim, pri čemer se identiteta razvija v odnosu do primarne družine, spola, rase, jezika, nacionalnosti, veroizpovedi, kulturne pripadnosti ipd.¹ Identiteta je tako rezultat interakcije med posameznikom in skupnostjo, kjer nenehno

¹ Študija je nastala v sklopu raziskovalnega programa Medkulturne literarnovedne študije, št. P6-0265, ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

poteka iskanje ravnotežja med varnostjo in svobodo (Bauman 2008: 30), razkorak med individualno in družbeno identiteto pa je vir mnogih napetosti (Južnič 1993: 101). Z vprašanjem identitete je kar najtesneje povezano tudi vprašanje drugačnosti, to je odstopanja od povprečja oziroma večine. Ker drugačnost večina pogosto opredeljuje kot negativno lastnost, govorimo o zaznamovani ali stigmatizirani identiteti.

Stigmo gre pojmovati kot družbeni odnos, ki se pleče okoli določene lastnosti, posebnosti in celo zasebnosti, ki jih družba v svoji normiranosti diskriminira. Diskriminacija je izrazita, ko se vzpostavi stereotipen odnos ali stališče do kakega in v nekaterih družbah celo vsakega odstopanja do normiranega. Stigmatiziran je posameznik, ki prestopa tolerančni prag. Ta je lahko v različnih družbah zelo različen. (Južnič 1993: 122.)

S pojmom drugačnosti pa se povezuje tudi marginalizacija, ki poteka na različne načine in iz različnih razlogov, pogosto je to neintegrirana skupina v tujem okolju, ki se opriema lastnih vrednot in načinov življenja (Južnič 1993: 125). Seveda pa je lahko marginalizacija v sodobnem svetu tudi posledica globalizacije in razpada tradicionalnih identitet, zaradi česar sodobni človek pogosto občuti osamitev in izolacijo in išče nove oblike pripadnosti.

Identiteta se razvija skozi obdobja rasti in odraščanja že od otroštva naprej. Ker je slikanica prva prava knjiga, s katero se seznanijo otroci, me je zanimalo, v kolikšni meri se vprašanja identitete in drugačnosti zrcalijo v slikaniški obliki.

1.2 Problemska tematika in mladinska književnost

Mladinska književnost in še posebej književnost za najmlajše je dolgo časa vztrajala v prikazovanju srečnega in nedolžnega otroštva, saj je izhajala iz prepričanja, da je treba otroke obvarovati pred grdim in konfliktnim zunanjim svetom. Temu prividu urejenega sveta pa so nasprotna dela z zaostrenim sporočilom, ki upovedujejo problemske teme, tudi t. i. tabu teme.

Čas prelamljanja tabujev v mladinski književnosti sega v 60. leta 20. stoletja, in sicer se kaže v spremenjenem, neidealiziranem prikazu odraslih in družine (propadanje zakonov, ločitev, matere samohranilke, alkoholizem, nasilje med vrstniki in v družini), v prikazovanju najstniške spolnosti (nezaželena nosečnost, splav), pojavi pa se tudi tematizacija prestopništva in narkomanije. Drugi val detabuizacije se zgodi v 90. letih 20. stoletja, ko v mladinsko književnost prihajajo nove teme: homoseksualnost, bolezni, invalidnost, spolna zloraba, samomor, smrt ... (Lavrenčič Vrabec 2001: 43–44). Vse naštetje teme so značilne zlasti za najstniško književnost in posledično mladinski roman. V slikaniški obliki se izraziteje pojavijo nekoliko kasneje, v večji meri jih lahko v slovenskih slikanicah opazimo po letu 1990, še izraziteje pa v 21. stoletju. Problemske teme, s katerimi se srečuje že predšolski otrok in so prikazane v slikanicah, so bojazen pred nesprejetjem

(samopodoba, osamljenost, prijateljstvo, drugačnost, večkulturnost, motiv tujca, predsodki, ksenofobija ...), odnosi v družini (rojstvo sorojenca, ločitev staršev, smrt bližnjega, istospolne zveze ...), strahovi (tema, pošasti ...), bolezni (razvojne motnje, posebne potrebe, zdravniki, življenje v bolnišnici ...) ter izražanje (negativnih) čustev (jeza, žalost, slaba volja ...).

Vse naštetе teme so v slikanicah prikazane s pomočjo človeških ali živalskih likov, najpogosteje pa gre za pripovedna besedila. V nadaljevanju me bodo zanimali predvsem tisti problemski sklopi, ki se povezujejo z vprašanjem identitete. Za začetnika oziroma predhodnika tovrstnih besedil pa lahko označimo Hansa Christiana Andersena in njegovo klasično pravljico *Grdi raček*.

1.3 K definiciji pojma slikanica

Preden se lotimo analize slikaniškega gradiva, pogledjmo, kaj slikanica sploh je oziroma katere so njene najpogostejše definicije. Najpomembnejša značilnost je, da gre za zvrst mladinske književnosti, v kateri se dopolnjujeta besedilo in ilustracija. Temelje teorije in tipologije slikanic je v slovenskem prostoru postavila Marjana Kobe (1987: 33), ki slikanico definira takole: »Slikanica kot likovno tekstovna celota ni preprosto samo »tenka ilustrirana knjiga«, marveč povsem samosvoja knjižna celota s posebno logiko notranje urejenosti, ki sledi specifičnim zakonitostim lastne, se pravi slikaniške zvrsti knjige.« V nadaljevanju slikanico opredeli kot likovno-tekstovno celoto, v kateri sta slika in beseda neločljivo povezani in izražata skupno estetsko sporočilo, poglobljena značilnost slikanice je torej organska prepletenost likovnega in tekstovnega deleža v novo sozvočno celoto (Kobe 1987: 33). Opredelitev Marjane Kobe v slovenskem prostoru nadgrajujeta Dragica Haramija in Janja Batič v monografiji *Poetika slikanice*:

Slikanice so posebna oblika knjige, ki združujejo besedilo in ilustracijo v enovito celoto; slikanica ima torej tri pomembne sestavine: besedilo, ilustracije in vsebinsko-oblikovni odnos med besedilom in ilustracijo. Ta odnos imenujemo interakcija, kajti besedilo vpliva na razbiranje pomena ilustracij in obratno, ilustracija spreminja ali dopolnjuje pomen besedila. (Haramija in Batič 2013: 23.)

Med tujimi raziskovalci pa navedimo definicijo Marie Nikolajeve, ki poudarja:

Edinstveni značaj slikanice kot umetnostne zvrsti izvira iz dejstva, da je pravzaprav kombinacija dveh ravnih komunikacije, verbalne in vizualne. V tem pogledu je slikanica sintetični medij, podobno kot gledališče ali film, kjer prejemnik celostni smisel doživi šele skozi interakcijo različnih komunikacijskih sredstev. (Nikolajeva 2003: 5.)

Slikanica je bila vedno odprta glede literarnih zvrsti in vrst, saj vsebuje tako poezijo, prozo kot dramatiko, lahko gre za avtorska dela ali pa besedila iz bogate zakladnice ljudskega slovstva. Zamejena je predvsem s svojim naslovnikom: slikanica kot

posebna zvrst knjige namreč sledi razvojnim obdobjem otroka v širokem razponu od zgodnjega predbralnega obdobja do zgodnjega šolskega obdobja (Kobe 1987: 29). Slikanica je torej namenjena predvsem otrokom v starosti od 3 do 9 let, zato ima izjemno kompleksen vpliv na njihovo estetsko doživljanje kot tudi jezikovni, spoznavni, gibalni in čustveni razvoj. Že Maria Nikolajeva je opozorila, da je slikanica medij, ki je namenjen skupnemu branju in ogledovanju slik, saj otrok te starosti sprva še ne zna samostojno brati, tako mu slikanico odkrivajo odrasli, zato je slikanica namenjena občinstvu več generacij: »Slikanice so zvrst, ki naj bi jo odrasli prebirali otrokom, zato so v njih namenoma take tekstovne in vizualne vrzeli, da jih otroci in odrasli različno zapolnjujejo.« (Nikolajeva 2003: 22) Razvoj slovenskih kot tujih slikanic zadnjih let vedno bolj teži k redefiniciji pojma slikanica zlasti na dveh področjih: vprašanje naslovnika ter interakcije med verbalnim in vizualnim. Ker na tem mestu nimam prostora za natančnejšo analizo, lahko te premike zgolj nakažem. Ker živimo v času podob in prevlade vizualnega, je tudi v slikanicah opaziti povečan delež vizualnega, včasih tudi na račun literarnega. Nastajajo pa tudi nebesedne slikanice oziroma likovne zgodbe, zanje so značilne avtorske, umetniške ilustracije, pri čemer je vizualno branje izrazito odprto in omogoča številne interpretacije (v slovenskem prostoru so bila deležna velike pozornosti dela *Deček in hiša* Maje Kastelic (2015), *Zgodba o sidru* Damijana Stepančiča (2010), *Ferdo, veliki ptič* Andreje Peklar (2016) idr.). Nekatere novejšje slikanice pa že presega svojo tradicionalno otroško publiko, saj postajajo medij, ki je po svoji idejni in estetski sporočilnosti namenjen mladim in odraslim bralcem (primeri takšnih del so *Punčka in velikan* Neli Kodrič Filipić z ilustracijami Tomislava Torjanaca (2009), *Zdravljica* Franceta Prešerna z ilustracijami Damijana Stepančiča (2013), *Skodelica kave* Ivana Cankarja z ilustracijami Petra Škerla (2018) idr.). Na spreminjanje starostne meje je opozorila tudi Milena Mileva Blažič, sklicujoč se na monografijo Sandre Beckett *Crossover Picturebooks: A Genre for All Ages* - ta slikanico že definira kot odprti žanr oziroma vrsto knjig za vse naslovnike (Blažič 2015: 1511).

2 Analiza sodobnih slovenskih slikanic s tematiko drugačnosti in identitete

Slovenija ima bogato slikaniško tradicijo z izjemno kvalitetnimi pisatelji in ilustratorji ter sodi v sam svetovni vrh. Kot kažejo založniški podatki, je slikanica po številu izdaj najpogostejša oblika mladinske književnosti.² Seveda pa je tudi slovenska slikanica v zadnjih desetletjih podvržena tržni ekonomiji, kjer sta včasih

² Pionirska – Center za mladinsko književnost in knjižničarstvo že vse od leta 1998 pripravlja *Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig*, ki vsako leto prinaša zbrane založniške podatke in vrednotenje izdanih mladinskih del, s čimer usmerja knjižničarje, vzgojitelje, učitelje, starše ... k branju in kupovanju kakovostnih knjig. Za ilustracijo navajam nekaj številčnih podatkov iz zadnjega priročnika, izdanega leta 2022, ki prinaša analizo izdaj iz leta 2021. Priročnik je izšel pod naslovom *Utrip svet(eg)a* in je dostopen v knjižni izdaji in na spletu. Leta 2021 je celotna produkcija del za otroke in mladino v Sloveniji znašala 1482 enot, od tega jih je bilo v Priročniku vrednotenih 983 (iz vrednotenja so izvzeti učenci, pobarvanke, ustvarjalnost otrok ...): od tega je bilo 419 izvirmo slovenskih in 564 prevedenih del. Oceno odlično in s tem znak zlata hruška sta prejeli 202 deli, oceno zelo dobro 234, dobro 233, oceno pomanjkljivo pa 345 del, kar je približno 35 odstotkov. V priročniku je vrednotenih in prikazanih 177 slikanic.

uspešnost in prodaja pred kakovostjo, zato je del izdanih slikanic predvsem komercialne narave. Težišče raziskave je na prikazu slovenskih slikanic, vendar pa v primerjalnem kontekstu ponekod navedem tudi prevedene slikanice tujih avtorjev. Predmet raziskave je zamejen z letnico izida slikanic, in sicer gre za izdaje med letoma 2000 in 2021.³ Po pregledu skoraj sto slikanic sem pri izboru upoštevala vidik kakovosti tako na ravni besedila kot ilustracij ter tematsko in idejno raznolikost, kot tudi kriterij, da je problematika drugačnosti in identitete osrednja tema. Na podlagi analize izbranih slikanic sem skušala narediti klasifikacijo oziroma tipologijo slikanic, ki se ukvarjajo s temo drugačnosti, pri čemer sem izhajala iz krovnega pojma identiteta.⁴ V svojo raziskavo sem vključila samo prozna besedila, ki imajo razvidnega avtorja in ilustratorja. Vseh naslovov slikanic ne naštevam, pri vsakem tipu predstavim značilne primere.

2.1 Osebna identiteta in drugačnost

a) Drugačnost v ravnanju in kršenje norm

Slikanice prikazujejo posameznike, ki so na prvi pogled povsem običajni, kar jih dela edinstvene, so njihova individualna stremljenja, pogosto neobičajna in v nasprotju z družbenimi normami. V živalski zgodbi Svetlane Makarovič *Sovica Oka* spoznamo mlado radovedno sovico, ki je v nasprotju z običajnim sovjim redom želela podnevi letati in ponoči spati. Na svoji dnevni pustolovščini tako doživi številne pustolovščine in preizkušnje, ko se zvečer vrne domov, pa jo tam čaka zaskrbljena sovja družina. *O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov* Petra Svetine je individualna posebnost glavne osebe izražena že v naslovu. Mrožek se je kopal v morski kopeli, a ni pustil, da mu mama postriže nohte z argumentom, da si tudi brkov mroži ne strižejo in da so nohti okras plavuti. Čeprav je imel številne težave pri igranju z vrstniki in kasneje pri iskanju službe, je mrožek vztrajal pri svoji posebnosti. Na koncu pa se je tudi njemu nasmehnila sreča, v orkestru so iskali nekoga, ki bi brenkal na kontrabas, in mrožek je bil s svojimi dolgimi nohti odlična izbira.

b) Drugačen zunanji izgled in vprašanje samopodobe

Ko otrok stopa v širše socialno okolje (npr. vrtec, šola, igrišče ...), začne sebe opazovati in zaznavati v odnosu do drugih. Slikanice tematizirajo otrokov drugačen zunanji izgled, ki je sprva lahko razlog za nesprejetje, norčevanje in zavračanje, sčasoma pa drugačni to svojo različnost sprejme in sprejmejo

³ Izjema sta besedili Svetlane Makarovič, ki sta nastali že prej, a bili ponatisnjeni v tem obdobju.

⁴ Tema drugačnosti in tabujev v mladinski književnosti je bila v slovenskem prostoru že predmet razpravljanja, in sicer na prireditvi Oko besede pod naslovom Drugačnost v mladinski književnosti leta 2002 in Tabuji v mladinski književnosti leta 2014, prispevki so objavljeni v reviji *Otrok in knjiga*, številka 56 oziroma 91, tam so nakazane tudi druge možnosti klasifikacije. Različni vidiki drugačnosti ali posamezna besedila s tematiko drugačnosti v mladinski književnosti pa so analizirana tudi v nekaterih člankih in diplomskih nalogah.

ga tudi vrstniki. V slovenščino imamo prevedene številne tovrstne mednarodno priznane slikanice, npr. David McKee: *Elmer*, Guido Van Genechten: *Uhlji takšni in drugačni*, Aaron Blabey: *Stanko Peška* ter *Metka Veter* in *Peter Šilček* idr. Drugačen zunanji izgled na inovativen način tematizira slovenska slikanica *Kako objeti ježa* Jane Bauer. Jež si želi, da bi nekoga objel, a živali si izmišljajo izgovore, zakaj to ni mogoče, saj se vse bojijo, da bi jih jež zbedel. Jež sreča dečka Pipeta, oblečenega v lisjaka, ki skuša najti rešitev, s svojo iznajdljivostjo in domišljijo izdela napravo za objemanje, a objem ni bil pravi. Nato napolni svoj kostum s toplim zrakom, a pade v jezero, jež ga reši, deček pa ga v svoji hvaležnosti objame in zgodi se presenečenje, ježev objem ga ne zbede. Ko druge živali to izvedo, se želijo vse objemati z ježem. Zgodba, polna akcije, preobratov in humornih dialogov, ki jih dopolnjujejo dinamične ilustracije Petra Škerla, pokaže, da kljub različnosti želja po bližini premaga predsodke. Ali kot je povedala avtorica v intervjuju:

Ljudje, ki so sposobni izstopiti iz lastnega ugodja in se brez najmanjše koristoljubnosti poglobiti v težave drugih, so me vedno fascinirali. Kljub svojim slabostim in napakam so v nekem trenutku sposobni obrniti tok neke druge zgodbe. Takšni so največkrat moji junaki. (Bauer 2022: 103.)

c) Drugačnost kot posledica bolezni, invalidnosti, razvojnih motenj ...

V zadnjih letih nastaja vedno več slikanic, ki opisujejo zgodbe otrok ali odraslih, ki drugače vidijo in dojemajo svet kot posledica specifičnih bolezni, razvojnih ali duševnih motenj oziroma fizične poškodbe (invalidnost). V preteklosti so bili takšni otroci potisnjeni na rob in stigmatizirani, zgodbe v slikanicah pa prikazujejo, kako se posameznik takšni stigmi lahko upre ter sprejme svojo posebnost in razvije druge ustvarjalne potenciale. Slikanice prikazujejo odnos sovrstnikov in družbe do drugačnega, pri čemer lahko kvalitetne slikanice pripomorejo k večjemu razumevanju in vključevanju posameznikov s posebnimi potrebami.⁵ Svetlana Makarovič je slikanico *Veveriček posebne sorte* poklonila otrokom s cerebralno paralizo.⁶ Veverica Puhanka je skotila pet mladičkov, a izkaže se, da najmlajši Čopko ne more skakati in se poditi po gozdu, saj ima eno tačko drugačno, tanjšo in skrivljeno. Mama je obupana, veveriček žalosten, dokler ne ugotovi, da skakanje ni edino, kar lahko počnejo veverice. Čopko se je naučil opazovati naravo, peti, pripovedovati pravljice in vsi so ga napeto poslušali. Igor Plohl je opisal svojo avtobiografsko izkušnjo invalidnosti s pomočjo živalskih likov v slikanici *Lev Rogi najde srečo*. Lev Rogi je padel z lestve in si tako hudo poškodoval hrbtnico, da ne more več hoditi in uporablja invalidski voziček. Lev Rogi je preživel težke čase in bil zelo žalosten, potem pa se je počasi začel na novo učiti določenih spretnosti, njegovi prijatelji in učenci so

⁵ Glej tudi članek Dragica Haramija, Janja Batič: Literarni lik s posebnimi potrebami v slikanicah (2013: 37–51).

⁶ Slikanica je izšla leta 1994 z ilustracijami Marjana Mančka, leta 2007 pa z ilustracijami Daše Simčič.

mu pomagali, da se je vrnil k samostojnemu življenju in postal spet vesel lev. *Alja dobi zajčka* Braneta Mozetiča prikazuje dekllico, ki ima redko Leighovo bolezen, kot je pojasnjeno na koncu knjige v opombi za starše. Zgodba je prvoosebna, pripoveduje jo dekllica Kati, ki se po počitnicah vrne v vrtec, tam pa zagleda novo sošolko, ki negibno leži v vozičku in strmi. Vzgojiteljica otrokom predstavi Aljo in jim razloži, da ima gensko poškodbo, zato ne govori, se ne premika, ima posebno hrano ... Otroci se počasi seznanijo, kako morajo skrbeti zanj in kako se lahko skupaj igrajo. Aksinja Kermauner se v svojih strokovnih in literarnih delih loteva problematike slepih in slabovidnih. To je značilno tudi za slikanico *Bela kot galeb*, v kateri prikaže zgodbo dekllice Binca, ki ima albinizem, to je pomanjkanje pigmenta in posledično tudi težave na področju vida. Binca je na morju, plava oblečena, s klobukom in temnimi očali na glavi, ko ji veter odpihne klobuk, pa pogumno raziskuje in sama premaga težavo. *Čarobna školjka* Manice K. Musil prinaša zgodbo dekllice, ki ne more hoditi, posebnost slikanice, t. i. šivanke pa so tudi ilustracije, saj avtorica namesto čopiča in barv uporablja blago, filc, lepilo, kvačko in volno, tako nastanejo unikatne in oblikovno inovativne ilustracije (Lavrenčič Vrabec in Mlakar Črnič 2017: 50). Nekega dne se na deklličini postelji znajde žaba, ki jo ponese na potovanje v ribnik, na dnu katerega se skriva školjka, ko si jo dekllica prisloni k ušesu, ji ta pripoveduje zgodbe. Deklici tako ne bo več dolgčas, zgodbe pa nato pripoveduje tudi drugim otrokom. Kljub invalidnosti dekllica spozna, da je pravo bogastvo njena notranja lepota. Glavna literarna oseba v slikanici *Miška ima roza očala* Saše Pavček je pametna, radovedna poljska miška, ki ima težave z branjem in pisanjem, zaradi česar je deležna posmeha sošolcev in nerazumevanja učiteljice. Mišja psihologinja ugotovi, da ne gre za bolezen, le miška drugače zaznava svetlobo in potrebuje posebna roza očala, saj ima disleksijo. Črke se tako umirijo in miška vedno raje hodi v šolo, ustvarja nove in nove fantazijske zgodbe, vrstniki pa jo sprejmejo medse. Ilustracije Kristine Krhin še dopolnjujejo mišjo stisko, saj poudarjajo njena čustvena stanja, ki potekajo od žalosti, strahu, nesamozavesti do veselja ob rešitvi problema.

2.2 Družbena identiteta in drugačnost

a) Spolna identiteta

Sosedje in prijatelji Lawrenca Schimela ter *In s Tango smo trije* Justina Richardsona in Petra Parnella sta bili med prvimi prevedenimi slikanicami v slovenskem prostoru, ki tematizirajo istospolne družine, v zadnjem času pa nastajajo tudi slovenske slikanice s tematiko istospolnosti.⁷ Kot primer navedimo delo *Prva ljubezen* Braneta Mozetiča, kjer je pripovedovalec šestletni deček, ki se s podeželja preseli v mesto, obiskuje vrtec, rad ždi v svoji sobi in se igra Sanremski festival, se preoblači in prepeva. V vrtcu se spoprijatelji z Drejkom in mu pokaže svojo

⁷ Glej tudi članek Kristina Picco: Prisotnost otroških in mladinskih literarnih besedil z gejevsko/lezbično tematiko v slovenskem prostoru, 1. in 2. del. (2011: 5–21, 7–23).

glasbeno predstavo, njune čustvene navezanosti pa okolica ne odobrava. Alenka Spacal je avtorica več člankov in slikanic s tematiko spolov oziroma LGBTQ, takšna je tudi živalska pravljica *Kako ti je ime*, kjer je glavna literarna oseba polž. Odpravi se na pot samoiskanja in srečuje različne živali, ki imajo imena na različne črke abecede, sam pa na vprašanje, kako mu je ime, odgovarja: »Nimam še imena, ker niti ne vem, ali sem punca ali fant ali kaj drugega.« Še posebej zanimiv se mu zdi deževnik Vanja, ki ima ime za dečke in deklice. Želva v knjigi prebere, da je polž dvospolnik, da je hermafrodit, zato ga poimenujejo Herman Hermina. Čeprav skuša slikanica vprašanje spola ilustrirati s primeri iz živalskega sveta, pa Milena Mileva Blažič (2018: 1532–1533) opozarja, da je literarno manj prepričljiva zaradi enostavne in linearne zgodbe brez posebnih zapletov in preizkušenj, literarne osebe so zgolj nanizane, vprašanje spolne identitete pa je predstavljeno z odrasle perspektive.

b) Rasno in vrstno razlikovanje

Najbolj znana tuja slikanica, ki prikazuje različna živa bitja in njihovo željo po sprejetosti, je *Drugačen* avtorice Kathryn Cave, za katero je avtorica leta 1997 prejela Unescovo nagrado za spodbujanje strpnosti. Tovrstne slikanice prikazuje osebe različnih ras in živali različnih vrst, pri čemer je sprva opaziti nezaupanje ali celo sovraštvo do drugega in drugačnega, skozi zgodbo in različne preizkušnje pa se literarne osebe zavedo svojih stereotipnih predstav in predsodkov in skušajo ravnati bolj vključujoče. Feri Lainšček v slikanici *Mišek Miško in Belamiška* prikazuje zgodbo Romea in Julije v mišjem svetu, kjer spremljamo ljubezensko zgodbo dveh vrst mišk, sivega miška iz mišje vasi ter bele miške iz mišjega mesta. Starši jima druženje strogo prepovedo, zato pobegneta v gozd, a ko ju ne najdejo, v strahu za svoja mladička spoznajo zmoto. V slikanici *Dihurlandija* Brane Mozetič prikazuje dve vrsti dihurjev, na enem bregu reke živijo temno rjavi dihurji, na drugem pa skoraj črni dihurji. Ko izbruhne vojna, so ti prisiljeni preplavati reko in se skrivaj naseliti na drugem bregu. Ko voda zelo naraste, se s skupnimi močmi in vztrajnostjo rešijo in vsi skupaj zaživijo. Slikanica s pomočjo živalskih likov odpira pomembna vprašanja vojne, beguncev, strpnosti in solidarnosti, a so našteve tematike nekoliko preveč izpostavljene in enodimenzionalno prikazane. Žiga X Gombač v delu *Črno belo* rasno tematiko prinaša že v naslovu, bela družina živi v beli hiši sredi belega mesta, njihovo življenje je videti srečno in brezskrbno, a jih hromi strah pred vsem, kar je črno. Čeprav črnega niso še nikoli srečali, že od mladih nog poslušajo same grozne reči. Njihovo življenje se spremeni, ko nekega jutra pred vrati zagledajo črno mačko, ki se privije k njihovim nogam. Slikanica na univerzalen in odprt način spregovori o predsodkih in strahu pred neznanim in drugačnim, vsebino pa dopolnjujejo tudi domiselne črnobeke ilustracije Damjana Stepančiča, ki v zadnjem prizoru zaživijo v barvah. Raznolikost živalskega sveta na simpatičen in nevsiljiv način prinaša slikanica *Obisk* Gaje Kos, v kateri sta glavni literarni osebi eksotični živalski vrsti, ki imata različne življenjske navade in potrebe, to sta lenivec in tapir. Ker sta postala soseda, eden živi v drevesni krošnji, drugi

pod njo, družabni tapir takoj pripravi vse za prijeten obisk. A tapir ne ve, da je v lenivčevi naravi, da je zelo, zelo počasen. Medtem ko ga čaka, skače, plava, bere in ko postane utrujen, malce zadrema. Zgodba se humorно nadaljuje, ko lenivec končno prispe in je povsem navdušen ob spečem tapirju, saj končno sreča nekoga, ki ga razume. Med prijetnim pogovorom v nadaljevanju spoznata različne navade drug drugega. »Spontanost brez velikih pričakovanj združuje in ne sili drugega v nekaj, kar ni v njegovi naravi in česar ne mara.« (Burkeljca 2020: 1612) Barvite in dinamične ilustracije Ane Zavavlav s številnimi podrobnostmi vabijo otroke k opazovanju, tekoča, humorна, inovativna zgodba pa na nevsiljiv način ponudi zgodbo o sprejemanju drugačnosti in sobivanju z drugim.

c) Odnos do tujcev in večkulturnost

Slikanice pogosto tematizirajo prihod tujca v neko formirano okolje, ki prišleka sprva sovražno zavrne, a ta se z različnimi preizkusi dokaže in si pridobi njihovo prijateljstvo. Takšna je dvojezična slikanica *O dečku, ki se je bal vode* Mojiceje Podgoršek, kjer je tujec romski deček Venito. Ko je začel obiskovati šolo, so ga vrstniki stereotipno zmerjali, da smrdi in je umazan, nihče pa ne opazi njegovih značajskih kvalitiet. V želji po sprejetosti se je Venito z vrstniki odpravil na izlet na morje, čeprav se je strašansko bal vode, saj je kot majhen skoraj utonil. A ko je njegov sošolec padel v vodo, je premagal strah in se edini pogumno pognal v vodo ter ga rešil. V očeh sošolcev je postal junak in končno so ga sprejeli medse. Slikanica predstavlja romsko tematiko in nestrpnostjo do tujcev, vendar besedilo zaradi poudarjene ideje in prevelike poenostavitve izgubi na prepričljivosti zgodbe. Slikanice tematizirajo tudi v zadnjem času vedno bolj perečo problematiko beguncev, takšna je slikanica Neli K. Filipić *Požar*, v kateri morajo Gozdniki zaradi požara, ki jim je uničil domove, na pot, na kateri srečujejo različne ljudi, a nihče jim noče ponuditi novega domovanja. Končno najdejo svoj košček zemlje, kjer se namestijo. Ko pridejo novi brezdomci in jih prosijo za pomoč, jih Gozdniki že skoraj preženejo, nato se spomnijo, da so bili tudi sami nedolgo nazaj v isti situaciji, zato jih sprejmejo, saj so vsi le ljudje. Brezčasno zasnovano zgodbo o begunstvu, solidarnosti in sodelovanju dopolnjujejo tudi barvno izčiščene ilustracije Bojane Dimitrovski, ki se navezujejo na biblične, apokaliptične prizore. Izjemno prepričljivo pa tematiko drugačnosti, diskriminacije, ksenofobije pa tudi socialne izključenosti prikaže slikanica *Tu blizu živi deklica* Ide Mlakar Črnič, ki v 12 kratkih poglavjih oziroma postajah, naslovljenih po mesecih in tako v časovnem razponu enega leta, spregovori o deklici, ki je za okolico nevidna, ker ni lepa kot princeske, ker nima lastne sobe, ker se nihče ne spomni, kako ji je ime, ker ni glasna ..., ker je nekega dne odšla, tako kot je izginila hiša, v kateri je živela, na tem mestu bodo zgradili novo, lepo trgovino. Izjemno prepričljiva pripoved razgalja sodobno neobčutljivost za bližnjega in njegov svet, a vendarle prinaša tudi upanje, saj je končno spoznanje pozitivno, zgodba se konča decembra z besedami sošolk: »Tukaj je živela deklica. Takšna, kot sva ti in jaz.« (Mlakar Črnič 2019: 24.)

3 Zaključek: vprašanje kakovosti in etična razsežnost slikanic s tematiko drugačnosti

Kot je pokazal pregled slikanic v naši raziskavi, slikance prikazujejo različne problemske teme, saj se tudi otroci v kompleksnem sodobnem svetu srečujejo z najrazličnejšimi življenjskimi preizkušnjami. Prikazane slikanice s tematiko drugačnosti in identitete so priložnost za pogovor z otrokom, ki skozi literarno besedilo in ilustracije spoznava raznolikost sveta, ki ga obdaja. Ob tem pa navajam razmišljanje mednarodno uveljavljene slovenske ilustratorke in avtorice številnih slikanic Lile Prap, ki pravi:

Za obravnavo določene »drugačnosti« se odločimo, ko čutimo, da se je ta začela neposredno dotikati otroškega sveta, in to z največjo odgovornostjo. Če pišemo o vsem mogočem zato, ker je to trendovsko, lahko otrokom, ki sodijo v neustrezno starostno skupino in tudi neustrezno okolje za naš podvig, kaj hitro naredimo več škode kot koristi. (Prap 2003: 63.)

Slikanice s tematiko drugačnosti lahko pripomorejo k razvijanju bolj tolerantnih in sočutnih otrok, vendar sama tematika tega še ne zagotavlja, ob tem je vsekakor potrebno upoštevati kakovost na ravni besedila in ilustracij in s tem povezano etično funkcijo tovrstnih slikanic. Glede kakovosti je kriterije vrednotenja oblikovala že skupina, ki pripravlja vsako leto priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig, pri čemer poleg etične, spoznavne in estetske vrednosti knjig ter učinkovitosti ustvarjalnih postopkov pozornost posveča tudi kakovosti založniško-obrtniškega dela ter ustreznosti glede na ciljnega bralca. O razmerju med estetsko in etično funkcijo literature pa je pisala Vanesa Matajce, ki je v prerezu vzela predvsem problemski mladinski roman, vendar pa njene ugotovite lahko prenesemo tudi na področje slikanice: »Literarno besedilo, ki ne prikriva svojega etičnega namena, ampak ga celo poudarja, se zlahka znajde v težavah: ali bo na račun te svoje izrazite etične razsežnosti še lahko učinkovalo na bralce najprej in predvsem kot literarno besedilo?« (Matajce 2013: 5) Prav to je ključno vprašanje, ki si ga moramo zastaviti ob raziskovanju, branju ali oblikovanju izborov del, saj velik delež izdanih slikanic s tematiko drugačnosti sledi tako motivnim kot ideološkim trendom in ima izrazito poudarjeno etično in spoznavno dimenzijo, pri čemer pa literarne in estetske komponente umanjajo.⁸ Na besedilni ravni se takšna dela približujejo trivialni literaturi, saj je karakterizacija nastopajočih oseb pogosto tipizirana, z vnaprejšnjimi sodbami in prikazom shematiziranih moralni konvencij določene družbe pa le reproducirajo kulturne stereotipe in moralne klišeje. Slikanica kot tudi mladinska književnost na sploh »poudarjeno etično razsežnost zares učinkovito razvija šele kot najprej in predvsem: literarno-estetsko strukturirano sporočilo.« (Matajce 2013: 6) Slikanice s tematiko drugačnosti pa poleg pisateljskega znanja pogosto zahtevajo od avtorjev tudi strokovno poznavanje same problematike. Podobno ugotavlja Gaja Kos:

⁸ Takšna so npr. številna dela Helene Kraljič, ki sledijo trendom problemske tematike (*Larina skrivnost*, *Imam disleksijo*, *Dawnov sindrom*, *Žan je drugačen: zgodba o dečku z avtizmom* ...), a zaradi pretirano poudarjene tematike ter posledično etične in spoznavne funkcije izgubijo na prepričljivosti literarnih elementov.

Tako imamo avtorje, ki poznajo predmet svojega pisanja in ga znajo učinkovito literarizirati, avtorje, ki slednjega ne znajo (ali sploh nimajo takšnega cilja) in bralcu ponujajo literaturo, ki je zavoljo prevladujoče spoznavne ali etične funkcije komaj še leposlovje /.../, in avtorje, ki zaradi nepoznavanja teme (in po možnosti v odsotnosti estetske funkcije) celo škodljivo generirajo klišeje, stereotipe in predsodke. (Kos 2014: 38.)

Prav zato svoj članek zaključujem z mislijo, da tematiko identitete, drugačnosti, večkulturnosti, strpnosti, solidarnosti in spoštovanja različnosti torej v prvi vrsti odpira kakovostna mladinska literatura, v našem primeru v slikaniški obliki, ki mlademu bralcu omogoča spoznavanje raznolikosti družbe in z njim vzpostavlja dialog ob različnih etičnih in moralnih ravnanjih literarnih oseb, kar šele lahko posledično pripomore k razvoju bolj tolerantnih in sočutnih otrok.

Viri⁹

- Bauer, Jana, 2021: *Kako objeti ježa*. Ljubljana: KUD Sodobnost International.
- Gombač X., Žiga, 2017: *Črno belo*. Dob pri Domžalah: Miš.
- Kermauner, Aksinja, 2014: *Bela kot galeb*. Jezero: Morfem.
- Klenovšek Musil, Manica, 2016: *Čarobna školjka*. Maribor: Založba Pivec.
- Kodrič Filipić, Neli, 2016: *Požar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kos, Gaja, 2019: *Obisk*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Lainšček, Feri, 2009: *Mišek Miško in Belamiška*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Makarovič, Svetlana, 1994: *Veveriček posebne sorte*. Ljubljana: Zveza društev za cerebralno paralizo.
- Makarovič, Svetlana, 2013: *Sovica Oka*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mlakar Črnič, Ida, 2019: *Tu blizu živi deklica*. Ljubljana: KUD Sodobnost International.
- Mozetič, Brane, 2014: *Prva ljubezen*. Ljubljana: Škuc.
- Mozetič, Brane, 2014: *Alja dobi zajčka*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Mozetič, Brane, 2016: *Dihurlandija*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Pavček, Saša, 2021: *Miška ima roza očala*. Dob: Miš.
- Plohl, Igor, 2014: *Lev Rogi najde srečo*. Ljubljana: Pivec, Zveza paraplegikov Slovenije.
- Podgoršek, Mojiceja, 2009: *O dečku, ki se je bal vode*. Kranj: Damodar.
- Spacal, Alenka, 2018: *Kako ti je ime?* Maribor: Bajalka.
- Svetina, Peter, 1999: *O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

⁹ Med viri so navedene slikanice, ki jih v članku podrobneje analiziram, tistih, ki so našete zgolj kot primer, tu ne navajam.

Literatura

- Bauer, Jana, 2022: Zakaj se z objemanjem ukvarja cel svet. *Otrok in knjiga* 49. 102–106.
- Bauman, Zygmunt, 2008: *Identiteta: Pogovori z Benedettom Vecchijem*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Blažič, Milena Mileva, 2015: Nagrada izvirna slovenska slikanica – priložnost za redefinicijo? *Sodobnost* 79/11. 1508–1512.
- Blažič, Milena Mileva, 2018: Alenka Spacal: Kako ti je ime? *Sodobnost* 82/11. 1530–1533.
- Burkeljca, Sabina, 2020: Gaja Kos: Obisk. *Sodobnost* 84/10. 1611–1613.
- Haramija, Dragica in Batič, Janja, 2013: *Poetika slikanice*. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc.
- Haramija, Dragica in Batič, Janja, 2013: Literarni lik s posebnimi potrebami v slikanicah. *Revija za elementarno izobraževanje* 6/4. 37–51.
- Južnič, Stane, 1993: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kobe, Marjana, 1987: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kos, Gaja, 2014: Tabuji v domači mladinski književnosti – med željo po skrivanju in željo po razkrivanju. *Otrok in knjiga* 41/91. 36–39.
- Lavrenčič Vrabec, Darja, 2001: Bolečina odraščanja: droge, seks in ...* *Otrok in knjiga* 28/52. 40–51.
- Lavrenčič Vrabec, Darja in Mlakar Črnič, Ida (ur.), 2017: *Odklenjeni kriki: priložnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2017: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2016*. Ljubljana: Mestna knjižnica.
- Lavrenčič Vrabec, Darja in Mlakar Črnič, Ida (ur.), 2022: *Utrip svet(eg(a): priložnik za branje kakovostnih mladinskih knjig 2022: pregled knjižne produkcije za mladino iz leta 2021*. Ljubljana: Mestna knjižnica.
- Matajc, Vanesa, 2013: Etična razsežnost v sodobni mladinski književnosti: pomen razlike med trivialno in umetniško literaturo. *Otrok in knjiga* 40/86. 5–17.
- Nikolajeva, Maria, 2003: Verbalno in vizualno, slikanica kot medij. *Otrok in knjiga* 30/58. 5–25.
- Picco, Kristina, 2011: Prisotnost otroških in mladinskih literarnih besedil z gejevsko/lezbično tematiko v slovenskem prostoru, 1. in 2. del. *Otrok in knjiga* 38/80. 5–21.; *Otrok in knjiga* 38/81. 7–23.
- Prap, Lila, 2003: Drugačnost v mladinski književnosti. *Otrok in knjiga* 30/56. 61–64.

Otherness and identity in the modern Slovene picture-book

Identity develops through periods of growth and growing up. Since picture books are the first books children get to know, in this paper I examine to what degree questions of identity and otherness are reflected in picture-book form. I present selected contemporary Slovene picture books by means of a typology in which the overarching concept is the distinction between personal and social identity. I am also interested in the question of the quality of picture books with such themes, as well as in their ethical dimension, for picture books with text and illustrations of good quality help young readers to get acquainted with social diversity and can thus contribute to the development of more tolerant and sympathetic children.

Keywords: Slovene picture-book, otherness, identity, ethical function, taboo topics